

Ana Torlak

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu,
Odsjek za povijest umjetnosti

Faculty of Humanities
and Social Sciences,
University of Split,
Department of Art History

Sinjska 2,
Split, Hrvatska

ana.torlak@ffst.hr
orcid.org/0000-0003-4572-6692

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

UDK / UDC:
73.041(497.5 Salona)“652”

DOI:
10.17685/Peristil.60.1

Primljeno / Received:
27. 2. 2017.

Prihvaćeno / Accepted:
2. 6. 2017.

Antički salonitanski spomenici Ivana Grubića Jablana

Ivan Grubić Jablan's Collection
of Salonitan Antiquities

APSTRAKT

Prosvjetiteljsko-romantičarski odnos prema antičkom naslijeđu u posljednjim desetljećima 18. i prvim desetljećima 19. stoljeća postavio je rimsku Salonu na mapu atraktivnih europskih nalazišta. Usporedno s osnivanjem institucija nadležnih za brigu i očuvanje salonitanskih spomenika, raste i zanimanje antikvara za novootkrivenim predmetima, kako domaćih tako i stranih. Za strance je građu često nabavljalo lokalno stanovništvo, a o kolekcijama koje su se pritom formirale sačuvano je veoma malo ili nimalo podataka. Uglavnom je zabilježeno tek postojanje kolekcija kod istaknutih pojedinaca, dok su zbirke u manjim sredinama nepoznatih sakupljača uglavnom u potpunosti nepoznate.

U ovom radu istražuje se do danas nepoznata zbirka brončanih skulpturica koja je pripadala Solinjaninu Ivanu Grubiću, zvanom Jablan, a danas je dio Antičke zbirke u Muzeju povijesti umjetnosti u Beču (*Kunsthistorisches Museum Wien, Antikensammlung*).

KLJUČNE RIJEČI

Ivan Grubić Jablan, Salona, Solin, privatne zbirke, brončane skulpturice, Merkur, Hermes, Erot

ABSTRACT

The Enlightenment-inspired and Romanticist view of classical antiquity of the last decades of the 18th and the first decades of the 19th century positioned Roman Salona on the map of appealing archaeological sites of Europe. Parallel to the foundation of institutions responsible for the management and preservation of Salonitan monuments grew the interest of antiquarians, both local and foreign, for the newly discovered objects. Foreign researchers obtained artefacts mainly through the assistance of locals, but very little or nothing is known of collections formed in this way. Surviving data reveals only the existence of collections owned by prominent individuals, while collections of unknown owners in smaller communities remain for the most part completely unknown.

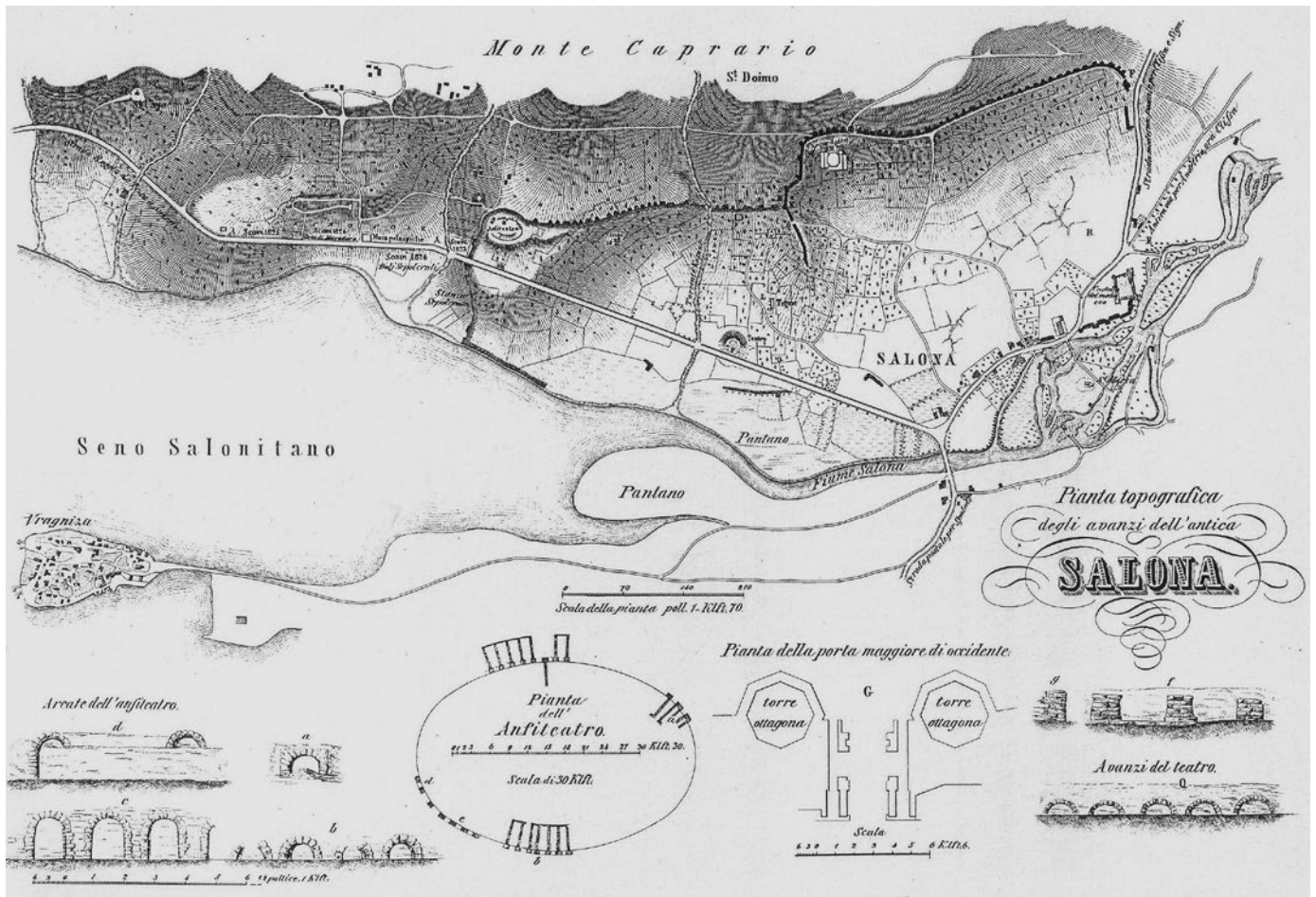
The paper discusses the previously unknown collection of bronze statuettes formed by Ivan Grubić called Jablan from Solin, now part of the Collection of Greek and Roman Antiquities (*Antikensammlung*) of the Kunsthistorisches Museum in Vienna.

KEYWORDS

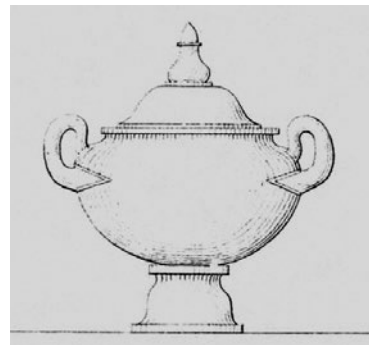
Ivan Grubić Jablan, Salona, Solin, private collections, bronze statuettes, Mercury, Hermes, Eros

U 19. stoljeću, u čitavoj Europi, pa tako i u Hrvatskoj, zbog niza društvenih, kulturnih i političkih promjena, promijenio se i odnos naspram baštine. Uspostavljena je institucionalna briga o kulturnom naslijeđu: donesene su uredbе kojima se nalaže očuvanje spomenika, osnovan je niz muzejskih ustanova, formirana su društva u kojima je iniciran istraživački rad u proučavanju starina. U našim krajevima takve su aktivnosti dobile zamaha osobito od sredine stoljeća.¹ Međutim, već za vrijeme Prve austrijske uprave (1797.–1805.) začeta je ideja da se u Dalmaciji provedu istraživanja u potrazi za antičkim ruinama koje su dijelom trebale poslužiti za bogaćenje carske zbirke u Beču, a dijelom ostati u mjestima gdje su pronađene. U skladu s tim, u Saloni su 1805. godine vođena službena iskopavanja, a izveo ih je agronom i gospodarstvenik, svestrani trogirski erudit Ivan Luka Garagnin (1764.–1841.).² Proveo je dvije kampanje: na lokalitetu Grudine gdje je otkriven termalni kompleks, te kod amfiteatra. Međutim, ta su istraživanja brzo okončana; započeta su u travnju, a već su u srpnju završena.³ Službena iskopavanja u Saloni ponovno su pokrenuta tek dva desetljeća kasnije, a vodio ih je splitski liječnik Carlo Lanza (1781.–1834.) koji je 1820. godine imenovan i prvim ravnateljem novoosnovanoga Arheološkog muzeja u Splitu. Službeni stav austrijskih vlasti bio je da se otkriveni spomenici sačuvaju i pohrane na području gdje su i pronađeni. Međutim, još čitavo stoljeće nije oformljen adekvatan prostor za smještaj cjelokupne građe. Usporedno s osnivanjem institucija nadležnih za brigu i očuvanje salonitanskih spomenika, raste i zanimanje antikvara za novootkrivenim predmetima. O privatnim kolekcijama koje su se pritom formirale u našim krajevima tijekom prve polovine 19. stoljeća, sačuvano je veoma malo ili nimalo podataka. Uglavnom je zabilježeno tek postojanje kolekcija kod istaknutih pojedinaca, dok su zbirke u manjim sredinama nepoznatih sakupljača uglavnom u potpunosti nepoznate. Tek poneki zapis ili crtež u putopisima, pokoja usputna crtica u izvješćima istraživača ili sporadični arhivski zapis svjedoče o njihovoj postojanju. Upravo je jedan takav podatak zabilježen u arhivu Antičke zbirke Muzeja povijesti umjetnosti u Beču (*Kunsthistorisches Museum Wien* (dalje: KHM), *Antikensammlung*). Naime, u sačuvanoj dokumentaciji stoji da je 1818. i 1820. godine, za tadašnji carski Kabinet za numizmatiku i starine na bečkom dvoru (*Münz- und Antikenkabinett*),⁴

nabavljeno čak petnaest različitih predmeta iz Salone. Od toga za većinu, čak njih dvanaest, stoji da su poklon dotičnog *Jablana Maranbasche*. Zapravo je riječ o Ivanu Grubiću, poznatom pod nadimkom Jablan (1773.–1846.), koji je obnašao dužnost solinskog harambaše.⁵ Inače, Jablan je bio stariji brat Šimuna Grubića, zvanog Škombro (1776.–1845.), o čijim su bogatim nalazima u Saloni izvještavali tijekom 19. stoljeća ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu Francesco Lanza (1808.–1892.), Francesco Carrara (1812.–1854.) te don Frane Bulić (1846.–1934.). O kolekciji koju je Solinjanin Škombro sakupio, pisao je Francesco Lanza u *Monumenti salonitani* 1856. godine: „(...) io stimo opportuno di non trascurare un qualche cenno su altri oggetti di molto pregio, parecchi anni prima ivi rinvenuti da un villico e che a parer mio si rendono di prezioso interesse, e per il sito dove furono scavati, e per il personaggio illustre nelle storie dalmatiche a cui congetturo potessero riferirsi. Tali oggetti consistevano, in una urna elegante di alabastro orientale che racchiudeva poche ossa combuste, su cui si trovano una superba tazza di agata, un bastoncino di once foggiate a guisa di piccola clava ed un anello prezioso, consistente in una bella granata grande, di figura ovale, con sopra incisavi la testa di Pallade galeata o di Roma, di finito lavoro, legata in oro massiccio purissimo. L'urna che conteneva tali oggetti fù trovata entro un avello di pietra bianca comune, di forma quadrata, situato sopra una base relativa, in una località che sarebbe interna alle mura del più antico recinto di Salona, dal lato di levante“⁶ (sl. 1 i 2). Na topografskoj karti koju donosi uz tekst, F. Lanza čak je označio i mjesto nalaza predmeta iz te zbirke koje je smatrao vrijednima.⁷ Osim F. Lanze, i Francesco Carrara navodi da je Škombro posjedovao sarkofag, urnu od alabastera te gemu s prikazom Atene Palade: „Tako je seljak Grubić, nazvan Sgombro, našao mrtvački sud od alabastera, jedan od oniksa, jedan dragocjeni prsten od zlata s granatom, na kojoj je izrjezana Paladina glava, i razlicieh inieh stvari.“⁸ Carrara je 1848. godine, kao ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu, pokušao i otkupiti kolekciju, o čemu piše u službenom izvještaju gdje navodi da je obitelj za prsten i urnu tražila čak petsto guldena, međutim, Muzej nije imao toliko sredstava da bi je otkupio.⁹ Tek je pedeset godina kasnije, u rujnu 1898. godine, don Frane Bulić uspio kupiti urnu, dok su sarkofag i prsten u međuvremenu prešli u vlasništvo drugih obitelji.¹⁰

Međutim, o zbirci spomenika koju je posjedovao Škombrin brat, Ivan Grubić Jablan, u literaturi nije ništa zabilježeno. Da je uistinu postojala, može se rekonstruirati tek iz šturih podataka arhivske građe KHM-a. Naime, prema tim bilješkama, u bečki Kabinet pristiglo je 1820. godine čak dvanaest predmeta iz Jablanove zbirke. Dvije godine kasnije u Beč je iz njegove kolekcije pristiglo čak petnaest, a 1823. godine jedanaest predmeta. Ukupan broj predmeta njegove zbrke koji je dospio u austrijski carski Kabinet jest trideset i osam.¹¹ Riječ je o manjim brončanim predmetima (skulpturice, fibule, igle, ključevi), nakitu (naušnice, narukvice) te staklenim predmetima (čaše, balzamariji). O kontekstu nalaza tih spomenika, nažalost, nije sačuvano više podataka osim da su iz Salone. Tek se može pretpostaviti da ih je Jablan, kao i ostali Solinjani, prikupljao na svojim posjedima. Također, iz ovih podataka ne može se znati je li njegova kolekcija sadržavala i druge vrste spomenika. U toj zbirci osobitu pozornost privlače skulpturice s prikazima božanstava. One su objavljene u crtežu krajem 19. stoljeća kao dio brončane zbirke

- 1 Topografska karta Francesca Lanze: E – mjesto gdje su uočeni kiklopski zidovi, R – mjesto nalaza urne od alabastera (preuzeto iz: Francesco Lanza, bilj. 6, T. IV)

Francesco Lanza's topographic map:
E – site of Cyclopean walls, R – site of discovery of alabaster urn (source: Francesco Lanza, note 6, T. IV)

- 2 Urna od alabastera (preuzeto iz: Francesco Lanza, bilj. 6, T. IV)

Alabaster urn (source: Francesco Lanza, note 6, T. IV)

KHM - a, bez naznake komu su pripadale niti kako su dospjele u Beč.¹² O poprsju Izide, Serapisa i sfinge pisalo se i u novije vrijeme u znanstvenoj literaturi, ali se do sada nije znalo da su pripadale istoj zbirci niti su bili poznati podaci o tome na koji su način pristigle u austrijsku metropolu.¹³ S obzirom na to da zbirka nije obrađivana kao cjelina, izvan vidokruga istraživača ostale su druge brončane figurice, a koje također zavređuju pozornost. Riječ je o figuricama Hermesa - Thotha, Marsa i Erota, koje se detaljno obrađuju u ovom radu.

U odnosu na razmjerno malen broj sačuvanih spomenika posvećenih Marsu u Saloni,¹⁴ a s obzirom na to da ona u svom imenu nosi Marsovo ime (*Colonia Martia Iulia Salona*), brončana figura njegova lika iz Jablanove zbirke značajan je nalaz. Skulpturica prikazuje Marsa¹⁵ u punoj ratnoj opremi, skladno oblikovanog tijela (sl. 3 i 4). Oslonjen je na desnu nogu, dok mu je lijeva lagano savijena u koljenu te joj nedostaje stopalo. Na glavi nosi kacigu s visokom perjanicom koja mu se spušta do leđa. Pod kacigom proviruje kosa koja otkriva mladoliko lice. Iako je poprilično oštećeno, naziru se brižljivo modelirane oči, nos i usne. Ispod oklopa nižu se tri reda pteriga, dok na nogama ima knemide. Na desnu ispruženu ruku naslonio je tropej, dok se u lijevoj ruci, savinutoj u laktu i podignutoj prema gore, vjerojatno nalazilo koplje koje nedostaje.

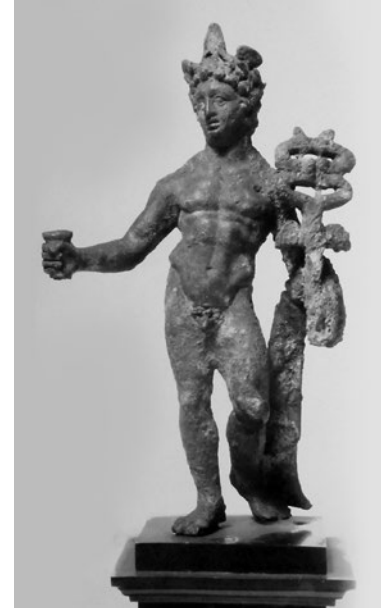
Bog ratnik, Mars (lat. *Mavors, Maurs, Mamers*), pripada ranom italskom religijskom sloju. Kao dio tzv. arhajske trijade, zauzimao je mjesto tik uz Jupitera i Kvirina.¹⁶ Štovan na čitavom Apeninskom poluotoku, Mars je predstavljao prije svega ratničko božanstvo, vezano uz ratne pohode i pobjede. U arhajskom razdoblju Mars je štovan i kao onaj koji štiti, čuva urod od mogućih neprijatelja,¹⁷ a Rimljani su ga štivali i kao Praoca (*Mars Pater*). Čuvena brončana figura Marsa iz Todija (5. stoljeće prije Krista), etrurske izrade, svjedočanstvo je ranog primjerka italskog štovanja toga božanstva. Tijekom vremena, sa sve češćim kontaktima s Grcima, približava se grčkom pandanu - Aresu. Njegova svetišta u pravilu su se podizala izvan bedema kako u grad ne bi ulazile naoružane trupe.¹⁸ Dolaskom Julijevaca na vlast u Rimu, Mars prolazi kroz svojevrsnu afirmaciju. Za vrijeme Cezara naglašena je njegova veza s Venetom, praroditeljicom julijevskog roda. Augustu je osobito bio važan kod formiranja religijske politike, odnosno utvrđivanju legitimiteta oslanjanjem na tradiciju. Mars je pri tome bio pogodan

kao staro, italsko, predrepublikansko božanstvo koje je zadobilo novo ruho u obliku boga Osvetnika (*Mars Ultor*). Tada mu je prvi put posvećen i hram unutar grada, i to na novosagrađenom Augustovu forumu. Od toga vremena njegov se kult širi diljem Carstva, u kontekstu službene religije koja je nalažala štovanje rimskih božanstava (*Iuppiter Optimus Maximus, Iuno Regina, Mars* i dr.), kulta vladajućih careva te vojničkih božanstava (*dii militaris*).

Zavjetne figurice koje prikazuju Marsa u ratnoj opremi, obučenog u vojnu odoru sa štitom, kopljem i mačem, bit će tipične do kraja antike. Prikaz Marsa s kopljem i tropejem, poput salonitanske skulpturice, bio je uobičajen za sitnu plastiku.¹⁹ Salonitanski Erot²⁰ jest nag, punašnog stasa zbog čega su mu se spojili brada i vrat (sl. 5 i 6). Lice, pogledom usmjereno prema gore, uokviruje valovita kosa na tjemenu djelomično skupljena u pundu koja se s krajeva spušta na leđa. Prikazan je u pokretu, s desnom nogom usmjerenom prema naprijed, a lijevom zabačenom natrag. Na obje noge nedostaju potkoljenice. Lijeva mu je ruka podignuta u visini ramena, ali joj je odlomljena podlaktica. Desna je ruka spuštana, odmaknuta od tijela i pružena prema natrag, no nedostaje joj šaka. Na leđima u visini lopatica ima krila. Jedno je krilo u potpunosti očuvano, dok je drugo odlomljeno.

Erot (grč. *Ἐρωτες, Érótes*), prikazan samostalno, neovisno o drugom božanstvu, u liku nagog dječčića, počinje se javljati u helenizmu te sudjeluje u gotovo svakoj žanr-sceni. Naizgled bezopasan, on se pridružuje Dionizijskoj povorci te ponekad utjelovljuje samog boga. U grobnom kontekstu može simbolizirati smrt (kao spavajući ili tužni Erot).²¹ U rimsko vrijeme, s obzirom na brojnost nalaza i učestalost prikaza, pripada grupi omiljenih dekorativnih motiva. Tako ga se može zateći u različitom kontekstu, sakralnom ili profanom te na svim vrstama spomenika. Salonitanski spomenici također obiluju prikazima erota, osobito na kamenim spomenicima, dok su u sitnoj brončanoj plastici manje sačuvani. Jablanova figurica nalik je brončanoj skulpturici genija jeseni koja se nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu, a najvjerojatnije je pronađena u Saloni,²² pa se analogno, prema stilskim osobinama, može datirati u 2. do 3. stoljeće.

Žarišta kultura u rimskoj provinciji Dalmaciji bila su u većim obalnim gradovima, poput Salone, Iadera, Narone, Aenone, a s vremenom su proširena

- 3 Brončana figurica Marsa iz Salone, Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (foto: A. Torlak)

Bronze statuette of Mars from Salona, Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Vienna (photo: A. Torlak)

- 5 Brončana figurica Erota iz Salone, Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (foto: A. Torlak)

Bronze statuette of Eros from Salona, Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Vienna (photo: A. Torlak)

- 7 Brončana figurica Hermesa – Thotha iz Salone, Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (foto: A. Torlak)

Bronze statuette of Hermes – Thoth from Salona, Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Vienna (photo: A. Torlak)

- 4 Crtež brončane figurice Marsa prema E. von Sackenu (preuzeto iz: Eduard von Sacken, bilj. 12, Taf. IV, Fig. 3)

Drawing of bronze statuette of Mars according to E. von Sacken (source: Eduard von Sacken, note 12, Taf. IV, Fig. 3)

- 6 Crtež brončane figurice Erota prema E. von Sackenu (preuzeto iz: Eduard von Sacken, bilj. 12, Taf. XXXII, Fig. 5)

Drawing of bronze statuette of Eros according to E. von Sacken (source: Eduard von Sacken, note 12, Taf. XXXII, Fig. 5)

- 8 Crtež brončane figurice Hermesa – Thotha prema E. von Sackenu (preuzeto iz: Eduard von Sacken, bilj. 12, Taf. XI, Fig. 1)

Drawing of bronze statuette of Hermes – Thoth according to E. von Sacken (source: Eduard von Sacken, note 12, Taf. XI, Fig. 1)

- 9 Brončano poprsje Izide iz Salone, Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (foto: A. Torlak)

Bronze bust of Isis from Salona, Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Vienna (photo: A. Torlak)

- 10 Crtež brončanog poprsja Izide prema E. von Sackenu (preuzeto iz: Eduard von Sacken, bilj. 12, Taf. XXXV, Fig. 4)

Drawing of bronze bust of Isis according to E. von Sacken (source: Eduard von Sacken, note 12, Taf. XXXV, Fig. 4)

- 11 Brončano poprsje Serapisa iz Salone, Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (foto: A. Torlak)

Bronze bust of Serapis from Salona, Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Vienna (photo: A. Torlak)

- 12 Crtež brončanog poprsja Serapisa prema E. von Sackenu (preuzeto iz: Eduard von Sacken, bilj. 12, Taf. XIX, Fig. 7)

Drawing of bronze bust of Serapis according to E. von Sacken (source: Eduard von Sacken, note 12, Taf. XIX, Fig. 7)

- 13 Nike, Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (foto: A. Torlak)

Nike, Collection of Greek and Roman Antiquities, Kunsthistorisches Museum, Vienna (photo: A. Torlak)

- 14 Crtež brončane figurice prema E. von Sackenu (preuzeto iz: Eduard von Sacken, bilj. 12, Taf. XXXVI, Fig. 3)

Drawing of bronze statuette according to E. von Sacken (source: Eduard von Sacken, note 12, Taf. XXXVI, Fig. 3)

i u unutrašnjost provincije. Raznovrsnošću kulta ističe se Salona jer je bila administrativno, gospodarsko i prometno središte. O tome svjedoče različiti izvori: ostaci arhitekture, skulpture, natpisi i sitna plastika. Potonji, rađeni po uzoru na monumentalne prikaze, bili su namijenjeni štovanju kulta u privatnom kontekstu. Budući da su i sačuvani u znatno većem broju, pružaju podlogu za izučavanje kultne slike antičkog grada. Od šest skulpturica koje su činile dio zbirke Ivana Grubića Jablana, čak četiri spadaju u grupu orijentalnih božanstava koja su u Saloni prisutna od druge polovine 1. pa sve do 4. stoljeća. Prenosili su ih trgovci, vojnici, carinici, rimski građani, ali i oslobođenici te robovi. Bili su prihvaćeni među svim društvenim slojevima.

Skulpturica salonitanskog Hermesa – Thotha²³ prikazuje potpuno nago božanstvo, oslonjeno na desnu nogu, dok mu je lijeva blago savijena u koljenu, tek vršcima prstiju dodirujući podlogu (sl. 7 i 8). Uzor ovoj salonitanskoj skulpturici, s obzirom na položaj tijela u kontrapostu, naglašenu muskulaturu te položaj ruke ispružene prema promatraču, može se pronaći u postpraksiteljskom razdoblju.²⁴ Međutim, za razliku od proporcija klasičnog ideala, salonitanska figurica ima neproporcionalan odnos između torza i nogu koje djeluju zdepasto. Glava božanstva prati pokret tijela, blagog izraza lica, pogleda usmjerena prema gore. Oči, usne i nos minuciozno su modelirani. Lice je uokvireno pomno oblikovanom, kratko podrezanom, gustom, kovrčavom kosom iz koje izviru krilca, dok se između njih izdiže pero. U lijevoj ruci, preko čije se podlaktice previla hlamida²⁵ spuštena do pete lijeve noge, drži glasnički štap (*kerykeion*) s krilcima, čiji je gornji dio oslonio na rame. Dobro je sačuvan i poprilično je velik u odnosu na figuru. U desnoj ruci, savijenoj u laktu, blago usmjerenoj prema promatraču, drži novčarku, *masurpium*.

Sinkretističko božanstvo Hermes – Thoth pripada izidijskom krugu božanstava,²⁶ a nastalo je prožimanjem osobina grčkog boga Hermesa (grč. *Ἑρμῆς*, *Hermes*)²⁷ i egipatskog Thotha (grč. *Θώθ*, *Thóth*, egip. *Djehuti*) u razdoblju helenizma. Rimski bog trgovaca veoma je rano preuzeo naličje i osobine grčkog pandana, ali je osobito štovao kao zaštitnik putnika, trgovaca i tržnice.²⁸ Upravo su posljednje Hermesove osobine, u grčkoj mitologiji tek sekundarne, postale dominantne u rimskoj mitološkoj baštini gdje je nosio latinsko ime *Mercurius*, simbolički označeno novčarkom.²⁹

U tom, trojnom obliku kult Hermesa / Merkura – Thotha ušao je i u provinciju Dalmaciju. U Saloni su pronađene još dvije brončane skulpturice atribuirane kao Hermes – Thoth. Obje su tipološki srodne prethodno opisanoj: prikazuju mlado, nago božanstvo s težištem tijela oslonjenim na desnu nogu i lijevom nogom savijenom u koljenu. Preko ramena nose prebačenu hlamidu koja pada preko lijeve ruke. Oba po sredini glave imaju karakteristično pero. Od ostalih atributa, prvi na glavi sa svake strana pera koje stoji po sredini glave ima krilca te *kerykeion* u lijevoj ruci, dok se po položaju desne koja je odlomljena u šaci, može zaključiti da je držao *masurpium*.³⁰ Drugi kipić ima karakteristični šešir, *petasos* na glavi posred kojeg je pero, i u desnoj ruci *masurpium*.³¹ Iako je riječ o skulpturicama rimskoga carskog razdoblja, datiranim u 2. stoljeće, očit je helenistički uzor.³² Upravo na osnovi srodnosti može se i ranije opisanu skulpturicu smjestiti u isto razdoblje.

Kako je već rečeno, brončana poprsja Izide i Serapisa te krilata figurica dobro su poznati u novijoj literaturi, no važno ih je na ovom mjestu ponovno donijeti zbog cjelovitosti prikaza kulturnih figurica iz zbirke Ivana Grubića Jablana.

Salonitansko brončano poprsje Izide³³ prikazuje božicu punašnog, neidealiziranog lica s inkrustiranim očima koje nisu sačuvane (sl. 9 i 10). Na sebi nosi pripijenu haljinu s nepravilnim V-izrezom preko koje je na desnom ramenu prebačen resasti šal, na prsima svezan u tipični izidinski čvor. Dijadem na glavi uokviren je valovitim pramenovima kose koji se na potiljku pretvaraju u guste uvojke te božici dotiču ramena. Iz dijadema izlaze dvije uspravne zmije čiji su krajevi odlomljeni. Takav naglavak nije tipičan kod prikazivanja božice kao ni lice koje nije idealizirano.³⁴ Na osnovi takvih ikonografskih obilježja P. Selem datirao je poprsje u kasnocarsko razdoblje.³⁵

Kult Izide (grč. *Ἴσις*, *Īsis*, genitiv *Ἰσιδος*, *Īsidōs*; egip. *Sit* ili *Ese*, *Esi*, ona koja je na prijestolju, tj. kraljica) kakav je ušao na naše prostore formiran je u helenističko-rimskom razdoblju. Kći božice neba Nut i boga zemlje Geba, sestra Ozirisa, Setha i Neftide, predstavlja vrhovno, svemoćno božanstvo s kozmičkom ulogom uređenja svijeta i nositeljice plodnosti. Sukladno novim licima egipatske boginje, stvoren je i ikonografski izričaj. Njezini uobičajeni atributi od tada su kruna s kravljim rogovima i sunčanom pločom, uspravljena kobra na čelu, izidinski čvor i glazbalo *sistrum*. Na našim

spomenicima od egipatskih božanstava najčešće se javljaju Izida i Serapis.³⁶

Brončano poprsje Serapisa³⁷ iz Salone prikazuje božanstvo u tipičnom ikonografskom izdanju, izrađeno prema helenističkom uzoru (sl. 11 i 12). Iako original nije sačuvan, prema sačuvanim opisima i kasnijim kopijama, može se utvrditi da je salonitanska figura izrađena u Brijaksidovoj maniri: zreli muškarac, bujne kose i brade, odjeven u bogato nabranu draperiju s tipičnim uvojcima na čelu.³⁸ Ima široko lice uokvireno gustom kosom i bradom. Na glavi nosi *kalathos* na čijem je središnjem dijelu prikazana grančica masline, a sa svake strane po jedan klas. Ti atributi predstavljaju htonični element, vezan uz prirodni ciklus.³⁹ Odjeven je u haljinu bez rukava s prebačenim plaštem preko lijevog ramena. S obzirom na to da je lijeva strana ramena šira, i ne tvori pravilan kut kao desna, vjerojatno slijedi helenistički uzor koji u lijevoj ruci drži žezlo.⁴⁰ Prema Selemu, pripada zreloom carskom razdoblju.⁴¹

U helenističkom dobu utemeljen je i kult Serapisa, vladara podzemlja (grč. *Σέραπις*, *Sérapis* ili *Σάραπις*, *Sárapis*), a uveo ga je Ptolomej I. Soter. Oblikovan je kao sinkretističko božanstvo, uz Ozirisa ga osobito vezuje htonični element, a uz Zeusa vrhovna božanska uloga. Osim toga, nosi još osobine Apisa, Dioniza, Plutona i Asklepija. U konačnici, on je bog sunca, neba, plodnosti, poljodjelstva i magije. Izvan Egipta predstavljao je Izidina supruga. Uz navedene skulpturice vezuje se još jedna skulpturica u vezi s kojom se otvara niz pitanja. Naime, prikazan je mladić u klečećem položaju, s rukama čvrsto spuštenim niz tijelo i stisnutim šakama⁴² (sl. 13 i 14). Odjeven je u tipičnu egipatsku pregaču, od pasa do koljena, nagih prsa naznačene muskulature, s klaftom na glavi. Na leđima mu se nalaze ptičja krila čija su pera brižno modelirana. Jedno krilo sačuvano je u cijelosti, dok je drugo odlomljeno. Ovu neobičnu skulpturicu E. von Sacken definira kao krilatog dječaka s egipatskim osobinama,⁴³ S. Reinach opisuje je kao Niku s egipatskim obilježjima,⁴⁴ dok je P. Selem naziva egiptizirajućom statuom. On je naime uočio da skulpturica vjerojatno pripadala nekoj većoj cjelini, jer joj se na leđima nalazio neki predmet koji nije sačuvan, te da joj je namjena bila dekorativna. U Salonu se nalazila radionica oružja i opreme, ali i ukrasnih dijelova vojničkih odora, a vjerojatno su iste radionice izrađivale i lijevale brončane kipiće prema importiranim uzorima. Opisane skulpturice Marsa i Erota mogle su biti namijenjene kućnim

lararijima, funerarni prilozi ili su bile tek figuralni ukrasi. Poprsja Izide i Serapisa kulturnog su karaktera, a u tom kontekstu sada se može razmatrati i kipiće Hermesa – Thotha. Sve skulpturice okvirno pripadaju prvim stoljećima Carstva.

Opisane skulpturice iz zbirke Solinjanina Ivana Grubića Jablana predstavljaju tek dio građe koja je iz Dalmacije dospjela u Beč. Prikupljanje predmeta iz svih krajeva Carevine za središnji Kabinet nastavljeno je kroz čitavo 19. stoljeće. Danas se u Muzeju povijesti umjetnosti u Beču, kao ustanovi u koju su pohranjeni spomenici sakupljeni za Kabinet, nalaze ukupno sto pedeset i tri predmeta iz Salone. Osim u KHM-u, salonitanski spomenici nalaze se i u drugim ustanovama te privatnim zbirkama u Austriji, ali i drugdje. Objavljivanje takve građe značajno pridonosi boljem poznavanju antičkog naslijeđa te rimske metropole.

BILJEŠKE

- 1 Arheološki muzej u Splitu osnovan je 1820. godine, Arheološki muzej u Zadru 1831., Franjevačka zbirka spomenika u Sinju 1862., Narodni muzej u Zagrebu 1866., Muzej u Dubrovniku 1872., Muzej u Osijeku 1877., a Muzej u Poreču (kao Muzej Istre) 1884. godine. U Rijeci je muzej osnovan 1872., a u Puli 1902. godine. Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine osnovano je 1850. FRANE BULIĆ, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, Zagreb, 1925., 52; MARIN ZANINOVIĆ, *Antička arheologija u Hrvatskoj*, Opuscula archaeologica, 11–12 (1987.), 1–71, 10. O cjelokupnom fenomenu razvoja zbirke i formiranju muzeja u Hrvatskoj više kod: ŽARKA VUJIĆ, *Izvori muzeja u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007.
- 2 Vidi u: DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, „Garagnin, Ivan Luka“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb, 1998., 579–582.
- 3 O Garagninovim istraživanjima i nalazima više kod: DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, *Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 18 (1970.), 145–169; IVO BABIĆ, *Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 8–9 (1982.–1983.), 73–74; FANI CELIO CEGA, *Sakupljačka i muzejska djelatnost u Trogiru tijekom XIX. stoljeća*, Muzeologija, 27 (2000.), 32–42; ANA SEDLAR, *Salonitanske stele iz Garagninove zbirke u Trogiru*, Grada i prilozima za povijest Dalmacije, 24 (2012.), 369–389; ŽARKA VUJIĆ (bilj. 1), 227–231; ARSEN DUPLANČIĆ, *Četiri skulpture iz Salone i zapisi o njima*, Tusculum, 8 (2015.), 175–194. Uz Ivana Luku, u to vrijeme djelovao je i njegov brat Ivan Dominik Garagnin (1761.–1848.). O njihovu zanimanju za baštinu svjedoče sakupljene zbirke skulptura i natpisa, numizmatička zbirka i zbirka gema. Predmeti su prikupljeni uglavnom iz Salone, Trogira, ali i drugih mjesta, poput Visa. Vidi više kod: ARSEN DUPLANČIĆ (bilj. 3), 176.
- 4 Za vrijeme carice Marije Terezije (1740.–1780.), godine 1765. otvoren je Numizmatički kabinet, a smješten je u Augustinergangu. Godine 1779. zbirka je značajno proširena, a 1798. Paul Neumann postaje prvi ravnatelj zbirke Carskog i kraljevskog kabineta numizmatičkih i antičkih starina. Bogaćenjem zbirke smještajni je prostor postao premalen, te su antički spomenici preseljeni 1823. godine u Tezejev hram u Volksgartenu gdje su ostali sve do 1891. kada su preseljeni u novu zgradu Muzeja povijesti umjetnosti. KURT GSCHWANTLER, *Masterpieces in the Collection of Greek and Roman Antiquities. A Brief Guide to the Kunsthistorisches Museum*, (ur.) Sabine Haag, Vienna, 2012.
- 5 Zahvaljujem Ivanu Grubiću na podacima o Jablanu te osobito Arsenu Duplančiću na pomoći i savjetima. O Jablanu vidi kod: MILAN IVANIŠEVIĆ, *Crkve u srednjem i novom vijeku*, u: Sveti Kajo: zbornik radova, (ur.) Emilio Marin et al., Sveti Kajo, 2003., 31–61.
- 6 FRANCESCO LANZA, *Monumenti salonitani inediti*, Vienna, 1856., 23; „(...) smatram shodnim ne propustiti koju napomenu o drugim predmetima od velike vrijednosti, koje je pronašao ovdje, prije mnogo godina, jedan seljanin, i koji su po mojem mišljenju od dragocjene važnosti i zbog mjesta gdje su pronađeni i zbog slavnog lika iz dalmatinske povijesti s kojim ovo ima veze. Ti su predmeti sačuvani u jednoj elegantnoj urni od orijentalnog alabastera u kojoj se nalazilo nešto izgorjenih kostiju, na kojoj je pronađena krasna zdjela od ahata, jedna šipka od oniksa oblikovana poput male toljage i jedan dragocjeni prsten sačuvan u velikom bijelom granitu, ovalnog oblika, s poviše urezanom glavom Palade s kacigom ili Rome, odličan rad, optočen masivnim, čistim zlatom. Urna koja je sadržavala ove predmete pronađena je unutar groba od domaćega bijeloga kamena, četvrtastog oblika smještenog na odgovarajućoj bazi, na lokalitetu koji bi se trebao nalaziti unutar zidina najdrevnijega ograđenog prostora Salone s istočne strane (...)“⁴. Zahvaljujem na prijepodu Tihani Škorić, prof.
- 7 Takvi su podaci za Salonu osobito dragocjeni jer su u ranijim razdobljima rijetko zabilježeni.
- 8 FRANCESCO CARRARA, *Odgovor dr. Ivana Carrare*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, 2 (1852.), 325–338, 330.
- 9 Koliko je iznos bio nerealan, govori podatak da je Carrara za radove u Saloni 1847. i 1848. godine dobio 800 guldena. MARKO ŠPIKIĆ, *Francesco Carrara, polihistor, antikvar i konzervator (1812.–1854)*, Split, 2010., 194, 232–233.
- 10 Prema podacima koje donosi don Frane Bulić, predmeti su pronađeni na k. č. 3235/2 1838. godine. Sarkofag je Šimun Grubić prodao don Vicku i Pavlu Perišiću iz Kaštel Štaflića koji su ga prenamijenili za posudu za čuvanje ulja. Urna je dospjela u vlasništvo splitskog odvjetnika Šimuna Rossignolija, onog koji je kupio sarkofage Dobrog pastira i Hipolita i Fedre s Manastirina, a Muzeju su je prođala njegovi nasljednici. Prsten je pak udovica Šimuna Grubića prodala Andriji Podnji iz Splita koji ga je ostavio svom sinu Dujmu, a koji mu je 1884. ukraden u Trstu. FRANE BULIĆ, *Una cineraria di alabastro nell' i. r. Museo Archeologico in Spalato*, Bullettino di archeologia e storia dalmata, 21 (1898.), 217–220.
- 11 U arhivu KHM-a za predmete koji su u Kabinet stigli 1820. godine stoji da su darovani muzeju, dok za sve ostale stoji samo da su preuzeti (*übernahme*). Od koga i na koji način nema podataka.
- 12 EDUARD VON SACKEN, *Die antiken Bronzen des K. K. Münz- und Antiken-Cabinetes in Wien. I. Theil*, Wien, 1871.
- 13 Ibid., 90–91, Taf. XXXV, 4; Taf. XIX, 7; Taf. XXXVI, 3. WILHELM DREXLER, *Der Cultus der aegyptischen Gottheiten in der Donauländern*, Mytologische Beiträge I, Leipzig, 1890., 41–42; WILHELM DREXLER, *Il culto delle divinità egiziane in Dalmazia*, Bullettino di archeologia e storia dalmata, 23 (1900.), 146, 148; BERNARDA PERC, *Beiträge zur Verbreitung ägyptischer Kulte auf dem Balkan und in den Donauländern zur Römerziet*, doktorska disertacija, München, 1968., 237–239, br. 82, T. V, 1; GÜNTER GRIMM, *Die Zeugnisse ägyptischer Religion und Kunstelemente im römischen Deutschland*, Leiden, 1969., 221; G. J. F. KATER-SIBBES, *Preliminary catalogue of Serapis monuments*, Leiden, 1973., 179, br. 904; PETAR SELEM, *Egipatski bogovi u rimskom Iliriku*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, IX/7 (1972.), 15; WILHELM HORNPOSTEL, *Sarapis. Studien zur Überlieferungsgeschichte der Erscheinungsformen und Wandlungen der Gestalt eines Gottes*, Leiden, 1973., 280; MARIE-CHRISTINE BUDISCHOVSKY, *La diffusion des cultes isiaques de la mer Adriatique, Vol. I. Inscriptions et monuments*, Leiden, 1977., 198, br. 7, 8, T. XCVII a, b; PETAR SELEM, *Izidin trag*, Split, 1997., 70–72, br. 2.5, 2.6, T. VIII a, b; PETAR SELEM, *Lica bogova*, Zagreb, 2008., 71–72, br. 11, 108–110, br. 38; PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ, *ROMIS: Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones Salonitani*, Znakovi i riječi / Signa et litterae Vol. III, Zagreb, 2012., 20–23.
- 14 Zabilježen je na jednom žrtveniku kao *Mars Lycius* (ILJug 2051, 2069) te na reljefu s prikazom rimskih božanstava iz splitskog zvonika (više o problematici prikaza s pregledom literature vidi kod: TIN TURKOVIĆ, NIKOLINA MARAKOVIĆ, IVAN BASIĆ, *Consentium deorum dearumque: kolegijat bogova iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Zagreb, 2014.).
- 15 Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Beč (dalje: ANSA), inv. br. ANSA VI 248, visina 7 cm.
- 16 NANCY HATHAWAY, *Vodič kroz mitologiju, priručnik za bolje upoznavanje čudnog svijeta bogova, božica, čudovišta i heroja*, Zagreb, 2006., 191–192.

- 17 Među istraživačima dugo se vodi polemika o njegovoj ulozi kao božanstva stočarstva i ratarstva. Naime, dio istraživača smatra da je u početku štovan kao zemljoradničko božanstvo (W. Roscher, H. Usener, A. von Domaszewski, H. J. Rose), dok drugi smatraju da je njegova uloga u tom kontekstu božanstva koje štiti, stražari nad urodom, odnosno da proizlazi iz njegove temeljne, ratničke funkcije (G. Wissowa, K. Latte, G. Dumézil). Detaljno o toj problematici piše GEORGES DUMÉZIL, *Archaic Roman religion, with an appendix on the religion of the Etruscans*, Vol. I, Chicago, 1970., 205 i d.
- 18 Prema Vitruviju, Marsov hram treba biti smješten izvan grada i to uz vježbalište. Tako su se pored Rima nalazila dva Marsova hrama, jedan sjeverozapadno od Kapitolija, na Martovu polju, a drugi ispred Kapenskih vrata. *Vitruv. Arch.* I, 7, 1.
- 19 Slične tipove Marsa s tropejem i kopljem u rukama vidi kod: ERIKA SIMON, „Ares / Mars“, *Lexicon iconographicum Mythologiae Classicae: (LIMC)*, T. II: Aphrodisias-Athena, Vol. 1, Zürich, 1984., 505-508.
- 20 Inv. br. ANSA VI 228, visina 5,8 cm.
- 21 DONALD STRONG, *Roman Art*, New Haven - London, 1995., 129. Tipologiju erota na sarkofazima kod nas je donio NENAD CAMBI, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*, Split, 2010., 47-51.
- 22 Statueta je pronađena 1897. godine. Arheološki muzej u Splitu (dalje: AMS), inv. br. H 3453. JASNA ŽANIĆ-PROTIĆ, *Antička brončana plastika iz Arheološkog muzeja u Splitu I.*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 81 (1988.), 21-32, 29. Skulpturica je okarakterizirana kao provincijalni rad te je okvirno datirana u 3. stoljeće. NENAD CAMBI, *Personeifikacije godišnjih doba na spomenicima Salone*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 62 (1960.), 55-78.
- 23 Inv. br. ANSA VI 293, visina 12,5 cm.
- 24 R. R. R. SMITH, *Hellenistic Sculpture, a handbook*, London, 2005., fig. 74, 78.
- 25 S unutrašnje strane ogrtača koji služi i kao svojevrsan postament skulpturici, ispisano je „Salona 820“.
- 26 Na našim spomenicima zabilježeni su božanski par Izida i Serapis, zatim dva mlada boga Harpokrat i Anubis, te Bes, Nefertum i Hermes - Thoth. PETAR SELEM (bilj. 13, 1997.), 172-173.
- 27 FRANCI ZORE, *Hernes and Dike*, Synthesis Philosophica, 46 (2008.), 381-399, 383. Hermesovo ime izvedeno je iz grčke riječi *ermhneia* u značenju objašnjavanje, odnosno prenošenje i poruka bogova ljudima, na njima razumljiv način.
- 28 LEWIS RICHARD FARNELL, *The Cults of the Greek States*, Vol. V, Oxford, 1909., 1-30; ADRIEN LEGRAND, „Mercurius“, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines: d'après les textes et les monuments*, T. III, Pt. 2: L-M, (ur.) Charles Daremberg, Edmond Saglio, Paris, 1904., 1802-1823.
- 29 Hermes - Thoth nerijetko je atribuiran jednostavno kao Merkur, vidi u: FIORENZA GRASSO, *Kipić Merkura*, u: Pompeji, život u sjeni Vezuva, katalog izložbe, (ur.) Jasmina Bovoljak, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2011., 114, sl. 89.
- 30 AMS, inv. br. H 4081; JASNA ŽANIĆ-PROTIĆ (bilj. 22), 26-27, br. 17, T. III; PETAR SELEM (bilj. 13, 1997.), 96, br. 2.61, XXXV; PETAR SELEM (bilj. 13, 2008.), 133, br. 73; PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ (bilj. 13), 32.
- 31 AMS, inv. br. H 358; JASNA ŽANIĆ-PROTIĆ (bilj. 22); PETAR SELEM (bilj. 13, 1997.), 96, br. 2.61, XXXV; PETAR SELEM (bilj. 13, 2008.), 134, br. 74; PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ (bilj. 13), 33.
- 32 PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ (bilj. 13), 32-33.
- 33 Inv. br. ANSA VI 395, visina 12 cm.
- 34 PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ (bilj. 13), 21.
- 35 Selem napominje da je možda riječ o 3. stoljeću. PETAR SELEM (bilj. 13, 1997.), 71-72.
- 36 PETAR SELEM (bilj. 13, 1997.), 165.
- 37 Inv. br. ANSA VI 376, visina 14 cm.
- 38 Upravo uvojci čine razliku između Serapisova i Zeusova portreta. R. R. R. SMITH (bilj. 24), 65, fig. 81, 82.
- 39 PETAR SELEM (bilj. 13, 1997.), 72; PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ (bilj. 13), 22-23.
- 40 R. R. R. SMITH (bilj. 24), 65, fig. 82.
- 41 PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ (bilj. 13), 23.
- 42 Inv. br. ANSA VI 543, visina 5,7 cm.
- 43 EDUARD VON SACKEN (bilj. 12), Taf. XXXVI, Fig. 3.
- 44 REINACH SALOMON, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, T. II, Pt. I, Paris, 1897., 395, 5.

REFERENCES

- IVO BABIĆ, *Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 8–9 (1982–1983), 67–80.
- DANICA BOŽIĆ–BUŽANČIĆ, *Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 18 (1970), 145–169.
- DANICA BOŽIĆ–BUŽANČIĆ, „Garagnin, Ivan Luka“, *Hrvatski biografski leksikon*, Vol. 4, Zagreb, 1998, 579–582.
- MARIE–CHRISTINE BUDISCHOVSKY, *La diffusion des cultes isiaques de la mer Adriatique*, Vol. I. *Inscriptions et monuments*, Leiden, 1977.
- FRANE BULIĆ, *Una cineraria di alabastro nell’i.r. Museo Archeologico in Spalato*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 21 (1898), 217–220.
- FRANE BULIĆ, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, Zagreb, 1925.
- NENAD CAMBI, *Personifikacije godišnjih doba na spomenicima Salone*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 62 (1960), 55–78.
- NENAD CAMBI, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*, Split, 2010.
- FRANCESCO CARRARA, *Odgovor dr. Ivana Carrare*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 2 (1852), 325–338.
- FANI CELIO CEGA, *Sakupljačka i muzejska djelatnost u Trogiru tijekom XIX. stoljeća*, *Muzeologija*, 27 (2000), 32–42.
- WILHELM DREXLER, *Der Cultus der aegyptischen Gottheiten in der Donauländern*, *Mytologische Beiträge* I, Leipzig, 1890.
- WILHELM DREXLER, *Il culto delle divinità egiziane in Dalmazia*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 23 (1900), 145–158.
- GEORGES DUMÉZIL, *Archaic Roman religion, with an appendix on the religion of the Etruscans*, Vol. I, Chicago, 1970.
- ARSEN DUPLANČIĆ, *Četiri skulpture iz Salone i zapisi o njima*, *Tusculum*, 8 (2015), 175–194.
- LEWIS RICHARD FARNELL, *The Cults of the Greek States*, Vol. V, Oxford, 1909.
- FIORENZA GRASSO, *Kipić Merkura*, in: *Pompeji, život u sjeni Vezuva*, exhibition catalogue, (ed.) Jasmina Bavoļjak, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2011, cat. 89, 114.
- GÜNTER GRIMM, *Die Zeugnisse ägyptischer Religion und Kunstelemente im römischen Deutschland*, Leiden, 1969.
- KURT GSCHWANTLER, *Masterpieces in the Collection of Greek and Roman Antiquities. A Brief Guide to the Kunsthistorisches Museum*, (ed.) Sabine Haag, Vienna, 2012.
- NANCY HATHAWAY, *Vodič kroz mitologiju, priručnik za bolje upoznavanje čudesnog svijeta bogova, božica, čudovišta i heroja*, Zagreb, 2006.
- WILHELM HORNPOSTEL, *Sarapis. Studien zur Überlieferungsgeschichte der Erscheinungsformen und Wandlungen der Gestalt eines Gottes*, Leiden, 1973.
- MILAN IVANIŠEVIĆ, *Crkve u srednjem i novom vijeku*, in: *Sveti Kajo: zbornik radova*, (ed.) Emilio Marin et al., *Sveti Kajo*, 2003, 31–61.
- G. J. F. KATER–SIBBES, *Preliminary catalogue of Serapis monuments*, Leiden, 1973.
- FRANCESCO LANZA, *Monumenti salonitani inediti*, Vienna, 1856.
- ADRIEN LEGRAND, „Mercurius“, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines: d’après les textes et les monuments*, T. III, Pt. 2: L–M, (ed.) Charles Daremberg, Edmond Saglio, Paris, 1904, 1802–1823.
- BERNARDA PERC, *Beiträge zur Verbreitung ägyptischer Kulte auf dem Balkan und in den Donauländern zur Römerzeit*, PhD Thesis, München, 1968.
- EDUARD VON SACKEN, *Die antiken Bronzen des K. K. Münz- und Antiken-Cabinetes in Wien. I. Theil*, Wien, 1871.
- REINACH SALOMON, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, T. II, Pt. I, Paris, 1897.
- ANA SEDLAR, *Salonitanske stele iz Garagninove zbirke u Trogiru*, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, 24 (2012), 369–389.
- PETAR SELEM, *Egipatski bogovi u rimskom Iliriku*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, IX/7 (1972), 5–104.
- PETAR SELEM, *Izidin trag*, Split, 1997.
- PETAR SELEM, *Lica bogova*, Zagreb, 2008.
- PETAR SELEM, INGA VILOGORAC BRČIĆ, *ROMIS: Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones Salonitani*, *Znakovi i riječi / Signa et litterae* Vol. III, Zagreb, 2012, 20–23.
- ERIKA SIMON, „Ares / Mars“, *Lexicon iconographicum Mythologiae Classicae: (LIMC)*, T. II: Aphrodisias–Athena, Vol. 1, Zürich, 1984, 505–508.
- R. R. SMITH, *Hellenistic Sculpture, a handbook*, London, 2005.
- DONALD STRONG, *Roman Art*, New Haven – London, 1995.
- MARKO ŠPIKIĆ, *Francesco Carrara, polihistor, antikvar i konzervator (1812.–1854.)*, Split, 2010.
- TIN TURKOVIĆ, NIKOLINA MARAKOVIĆ, IVAN BASIĆ, *Consentium deorum dearumque: kolegijat bogova iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Zagreb, 2014.
- VITRUVIUS, *De architectura libri decem / Vitruvije: Deset knjiga o arhitekturi*, translated by M. Lopac, Zagreb, 1997.
- ŽARKA VUJIĆ, *Izvori muzeja u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007.
- MARIN ZANINOVIĆ, *Antička arheologija u Hrvatskoj*, *Opuscula archaeologica*, 11–12 (1987), 1–71.
- FRANCI ZORE, *Hernes and Dike*, *Synthesis Philosophica*, 46 (2008), 381–399.
- JASNA ŽANIĆ–PROTIĆ, *Antička brončana plastika iz Arheološkog muzeja u Splitu I.*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 81 (1988), 21–32.

SUMMARY

Ivan Grubić Jablan's Collection of Salonitan Antiquities

The foundation of the Archaeological Museum in Split in 1820 was accompanied by active excavation campaigns on the territory of ancient Salona. Parallel to the foundation of institutions responsible for the management and preservation of Salonitan monuments grew the interest of antiquarians for the newly discovered objects. Very little or nothing is known of private collections formed in this way during the first half of the 19th century. Surviving data reveals only the existence of collections owned by prominent individuals, while collections of unknown owners in smaller communities remain for the most part completely unknown. Only a few written notes or drawings in travelogues and occasional mentions in explorers' reports or archival sources bear testimony to their existence. According to the records preserved in the archives of the Collection of Greek and Roman Antiquities (Antikensammlung) of the Kunsthistorisches Museum in Vienna, shortly before the beginning of organized excavations in Salona, in 1818 and 1820, fifteen different items were obtained for the then Imperial and Royal Cabinet of Coins and Antiquities (Münz- und Antikenkabinett) of the Vienna Court. The majority of these items, as many as twelve, were donated by Ivan Grubić called Jablan (1773 – 1846), from whose collection a total of thirty-eight items became part of the Austrian Imperial and Royal Cabinet. These are mainly smaller bronze objects (statuettes, fibulae, needles, keys), jewellery (earrings, bracelets) and glass items (glasses, balsamaria). Particularly interesting are small bronze statuettes representing deities. Drawings of the statuettes were published in late 19th century as parts of the collection of bronzes of the Kunsthistorisches Museum in Vienna, and some have been discussed in more recent scholarly literature (busts of Isis and Serapis and winged male figure); however, both their provenance and their belonging to the same collection remained hitherto unknown. Bronze statuettes of Hermes – Thoth, Mars and Eros, first published in this paper, also originated from Salona and were parts of Jablan's collection.

Dr. sc. ANA TORLAK (Split, 1986.) završila je studij hrvatskog jezika i povijesti na Filozofskom fakultetu u Splitu 2009. godine. Doktorirala je 2015. na Sveučilištu u Zagrebu s temom *Povijesnoumjetnička topografija antičke Salone*. Od 2011. zaposlena je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu na Odsjeku za povijest umjetnosti gdje izvodi nastavu iz kolegija vezanih za opću i nacionalnu povijest starog vijeka.

ANA TORLAK, PhD (Split, 1986) received her MA in Croatian Language and Literature and History in 2009 from the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. She received her PhD from the University of Zagreb in 2015 with the thesis *Art Historical Topography of Ancient Salona*. She has been employed at the Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split since 2011, where she teaches courses related to ancient world and national history.